

УДК 016:8

Олег Бажан (м. Київ)

ПРИСТРАСТІ ПО МИКОЛІ ГОГОЛЮ “ПО-РАДЯНСЬКИ”

У повідомленні розглядаються стереотипи українсько-радянського гоголезнавства.

Ключові слова: українсько-радянське гоголезнавство.

В информации рассматриваются стереотипы украинско-советского гоголеведения.

Ключевые слова: украинско-советское гоголеведение.

Постать Миколи Гоголя упродовж XIX–XX століть завжди перебувала у зоні особливої уваги літературних критиків, письменників, істориків, філософів. До гоголезнавства як міждисциплінарної сфери знань про творчість, життєвий шлях видатного письменника посилений інтерес спостерігався і в часи функціонування командно-адміністративної системи в СРСР. Нові соціокультурні реалії та світоглядні цінності в умовах радянського тоталітаризму позначились і на культурно-інтелектуальній традиції вивчення літературного доробку, біографії, оточення великого майстра слова. “Радянське гоголезнавство” стало нав’язувати широкому читацькому загалу ідеологічні стереотипи та штампи на кшталт: “Гоголь — викривач кріпосницького ладу”, “творчість Гоголя була зброєю в руках революційно-демократичних письменників” тощо. Крім того, партійні ідеологи у сфері літератури прагнули будь-що “відвоювати М. Гоголя в українців”. Занепокоєність політичних цензорів у гоголезнавчих українських студіях викликав “надмірний акцент” на “українськості” письменника, зосередженість на питаннях походження, родоводу родини М. Гоголя. В українсько-радянській літературі всіляко заохочувалась полеміка з українським гоголезнавством епохи Модерну (П. Куліш, С. Єфремов, М. Грушевський та ін.), яке обстоювало важливу роль письменника у пробудженні національної свідомості українського народу. Доказом того, що українськість М. Гоголя в радянські часи знала табу, свідчить наведений нижче документ, виявлений в Центральному державному архіві громадських об’єднань України. У напрацюваннях українсько-радянських гоголезнавців О. Білецького, В. Бобкової, Є. Кирилюка, що мали побачити світ в 1952 році з нагоди 100-ліття від дня смерті М. Гоголя, пильне око цензури побачило прояви “українського буржуазного націоналізму”.

№ 1

Лист начальника Головного управління у справах літератури і видавництва при Раді міністрів УРСР К. Полонника секретарю ЦК КПУ І. Назаренку про заборону друку збірника статей “Гоголь і Україна”

31 січня 1953 р.

СЕКРЕТНО

екз. № 1

СЕКРЕТАРЮ ЦК КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ УКРАИНЫ
товарищу НАЗАРЕНКО И. Д.¹

В 1952 году Главлит² УССР выдал Гослитиздату разрешение на издание сборника статей о Гоголе под общим названием “Гоголь и Украина”. Ознакомившись со сборником, я пришел к заключению, что разрешение должно быть отменено, т. к. помещенные в сборнике материалы не свободны от ошибок буржуазно-националистического характера.

Авторы ряда статей (А. Белецкий³, В. Бобкова, Е. Кирилюк и др.) настолько выпячивают украинское происхождение Н. В. Гоголя, что у читателя сборника складывается впечатление, будто-бы любовь Гоголя к Украине, сыгравшая значительную роль в его творчестве, является следствием только лишь его национального происхождения, что Гоголь потому и стал гениальным русским писателем, что родился и воспитался на Украине. Между тем советским литературоведением давно доказано, что интерес Гоголя к украинской тематике — не единичное и не обособленное явление усилившегося в передовых кругах русского общества первой половины 19 столетия тяготения к изучению фольклора, быта и культуры украинского народа. Вольно или невольно, авторы помещенных в сборнике ста-

тей отривают Гоголя от общерусской почвы, от русской культуры.

А. Белецкий в своей статье “Гоголь і українська культура” говорит:

“Автор “Ревізора” і “Мертвих душ” вирослав в оточенні українського народного побуту, народної творчості, традиції давньої й сучасної йому української культури” (стр. 3).

“...Відгуки стародавньої української літератури, перші спроби нової української літератури подали йому істотну допомогу при створенні його перших книг...”

З цими книжками Гоголь ввійшов у російську літературу” (стр. 5).

Вспоминая в связи с Гоголем одного из теоретиков русского романтизма Ореста Сомова⁴, А. Белецкий считает необходимым подчеркнуть, что и Сомов выходец с Украины, как будто это обстоятельство имеет решающее значение.

Говоря о влиянии Гоголя на развитие украинской литературы, А. Белецкий находит не только общее в разработке украинских сюжетов Н. В. Гоголем и Квиткой, но считает необходимым подчеркнуть, что у Г. Квитки “образы народной фантастики, подані в комічній трактовці, чергуються з образами реального побуту, змальованими іноді з більшою старанністю щодо передачі етнографічних деталей, ніж у Гоголя” (стр. 11).

Снова вытаскивается на свет божий “проблема”: кому Гоголь больше обязан своим гением — Украине или России, кем он считал себя — украинцем или русским. Между тем сам Гоголь не считал этот вопрос заслуживающим внимания. В одном из своих писем в 1844 году Гоголь писал:

“Я сам не знаю, кака у меня душа, хохлацкая или русская. Знаю лишь то, что никак бы не дал предпочтения ни малороссиянину перед русским, и русскому перед малороссиянином”.

Как видим, ответ великого писателя предельно ясен. Поэтому совершенно непонятно, зачем академику А. Белецкому и другим авторам этого сборника понадобилось заострять внимание на вопросе о национальном происхождении и степени влияния этого происхождения на формирование и развитие гения Н. В. Гоголя.

Автор второй статьи из этого сборника — В. Бобкова (“Гоголь і народна поетична творчість”) также изо всех сил старается убедить читателя, что своей писательской известнос-

тью Н. В. Гоголь обязан своему украинскому происхождению:

“М. В. Гоголь народився на Україні; ще в юнацтві він дуже цікавився поетичною творчістю свого народу... Батько Гоголя... був майстерним оповідачем, мати... зберігала в своїй пам’яті українські народні перекази, повір’я, народні прикмети. Тітка Гоголя — Катерина Іванівна Ходревська виконувала українські пісні.

Ще юнаком Гоголь увібрав у себе українську народну мовну культуру, українські народні казки і перекази, прислів’я, мелодійні пісні та героїчні думи” (стр. 20).

Мимоходом, на стр. 21, В. Бобкова сообщает, что Н. В. Гоголь записывал и русские народные песни, однако эта сторона творческой деятельности великого писателя не привлекла внимания автора цитируемой статьи.

В подтверждение своих высказываний о Гоголе В. Бобкова приводит оценку писателя академиком Л. Булаховским⁵:

“Гоголь, який з дитинства ввібрав у себе мовну українську стихію, залишивсь українцем великою мірою і як російський письменник. Він писав по-російськи, але навички рідної фразеології, типові стилістичні ходи в його синтаксі — ще навіть у “Мертвих душах”, найпізнішому його великому творі, лишилися в їх підґрунті українськими; рідні джерела ніколи не переставали бути живими в його стилістичній манері” (стр. 23).

В связи с такими утверждениями критиков, у читателя возникает вопрос: а как же русский язык, русская литература, вся культура русского народа? Неужели они не питали творчество великого русского писателя Гоголя и не служили источником его вдохновения?

Автор третьей статьи из этого сборника — “Вплив реалізму Гоголя на творчість Квітки-Основ’яненка” — Д. Чалый занялся изысканием того общего (в манере письма, в обрисовке характера героев, построения диалога), что по его мнению роднит произведения Н. В. Гоголя и Г. Квитки, и пытается доказать, что в творчестве обоих писателей много общих черт. Так ли это? Ведь слишком различное литературное наследие обоих писателей.

Если Д. Чалый ищет то общее, что будто бы роднит великого Гоголя и Квитку-Основ’яненка, то А. Белецкий идет значительно дальше и утверждает, например, что:

“Гоголівські інтонації ми не раз чуємо в художній прозі Юрія Яновського... У гуморі Ос-

тапа Вишні смішні є риси, близькі до гумору Гоголя” (стр. 17).

Названным писателем может быть и лестно услышать из уст А. Белецкого, что они могут быть поставлены в один ряд с бессмертным Гоголем, но советский читатель, знающий творчество Гоголя и названных наших современников, безусловно усомнится в искренности и правдивости подобного утверждения маститого академика.

Автор четвертой статьи из этого сборника — Е. Кирилук /“Шевченко і Гоголь”/ также настойчиво подчеркивает украинское происхождение Гоголя, пытаюсь убедить читателя, что не будь этого происхождения, Гоголь не был бы Гоголем.

Очень нехорошим душком отдает от такой фразы Е. Кирилюка:

“Обидва вони (т. е. Шевченко і Гоголь, — К. П.) палко любили свою рідну матір Україну і бажали їй всіякого добра... поважали російський народ...” (стр. 85).

По Кирилюку выходит, что Украину и украинский народ Гоголь горячо любил, а русский народ — только уважал... Разве допустимо подобное утверждение по отношению к Гоголю — национальной гордости русского народа, светочу русской культуры?

На стр. 98 Е. Кирилук говорит о Шевченко и Гоголе:

“Обидва пристрасно любили свою батьківщину і свій народ”.

Что Кирилук подразумевает под “своей родиной” и “своим народом” — читателю неясно. Надо полагать, что автор статьи имеет в виду только Украину и только украинский народ, ибо снова называет Шевченко и Гоголя гениальными сынами украинского народа, обходя молчанием ту истину, что Гоголь потому и велик, что он обогатил литературу всей России и что ему была дорога и мила вся Россия, а не только Украина, т. е. часть России.

Подобными ошибками пестрят и остальные статьи сборника (Н. Крутиковой, И. Куриленко, М. Иосипенко).

Крутикова, например, с излишней детализацией рассматривает националистические

высказывания о “национальной раздвоенности” в творчестве Гоголя, о фатальности его “отрыва” от украинской почвы, о вкладе украинцев в русскую литературу и пр.

И Куриленко, рассматривая влияние Н. В. Гоголя на украинскую драматургию, популяризирует таких давно забытых авторов, как фальсификатор гоголевских тем А. Ващенко-Захарченко, авторов низкопробных “малороссийских” пьес С. Шерепера, Г. и С. Карпенко, К. Тополя, О. Цыс, М. Кочубей, К. Ванченко-Писанецкий, О. Шабельская, В. Суходольский и пр., не оставившие никакого следа в украинской литературе и театре. К чему же их вспоминать, да еще в издании, посвященном Гоголю?

Политической бестактностью и неуважением к имени великого Гоголя следует считать заявление автора статьи “Гоголь і український театр” М. Иосипенко, что “Ревизор” “Приезжий из столицы или суматоха в уездном городе”. Непонятно, зачем М. Иосипенко понадобилось бросать тень на доброе и славное имя автора бессмертной комедии “Ревизор”.

З а к л ю ч е н и е:

1. Весь сборник статей “Гоголь і Україна” по своему уровню — ниже того, что было напечатано в центральных изданиях в дни юбилейных торжеств. Сборник политически неприемлем и нуждается в коренной переработке.

2. Ранее выданное Главлитом УССР разрешение на издание этого сборника мной аннулировано.

НАЧАЛЬНИК ГЛАВНОГО УПРАВЛЕНИЯ
ПО ДЕЛАМ ЛИТЕРАТУРЫ
И ИЗДАТЕЛЬСТВ
ПРИ СОВЕТЕ МИНИСТРОВ УССР
К. ПОЛОННИК

ЦДАГО України, ф. 1, оп.24, спр. 2712. —
Арк. 55–58. Оригінал.

- 1 Назаренко Іван Дмитрович (1908–1985) — партійний та державний діяч. Народився у с. Бірки Полтавської області. Закінчив Харківський електротехнічний інститут, Академію суспільних наук при ЦК ВКП(б). У другій половині 1920-х років на комсомольській роботі у Полтавській області. У роки Другої світової війни головний редактор Політвидаву ЦК КП(б)У, заввідділом, секретар Харківського обкому КПУ по пропаганді. Упродовж липня 1946 р. — травня 1948 р. — секретар ЦК КП(б)У по пропаганді і агітації, відповідальний редактор журналу “Більшовик України”. З січня 1949 р. по 1956 р. — секретар ЦК Компартії України по ідеології. У 1956–1974 рр. — директор Інституту історії партії при ЦК КПУ — філіалу Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС.
- 2 Головне управління у справах літератури і видавництва при Раді міністрів УРСР (Головліт УРСР) бере свій початок з серпня 1922 року. Основні завдання установи полягали у забезпеченні ефективного політико-ідеологічного контролю за публікаціями у пресі, а також творами художньої літератури.
- 3 Білецький Олександр Іванович (1884–1961) — український літературознавець. У 1907 р. закінчив історико-філологічний факультет Харківського університету. Від 1912 — приват-доцент Харківського університету. В 1939–1941, від 1944 до кінця життя — директор Інституту літератури імені Тараса Шевченка АН УРСР. Очолював Комітет українських славістів. У 1946 обраний членом-кореспондентом АН СРСР, 1958 — дійсним її членом. Протягом 1957–1961 років — головний редактор журналу “Радянське літературознавство”.
- 4 Сомов Орест Михайлович (1793–1833) — журналіст, поет та перекладач. Народився у м. Вовчанську Харківської області. Навчався в Харківському університеті. Перший вірш О. Сомова надруковано в 1816 р. в “Украинском вестнике”. В 1818 р. переїздив до Петербурга. Співпрацював з практично усіма періодичними виданнями, які виходили в Російській імперії. Творчість О. Сомова розвивалась під сильним впливом декабристів, хоча членом таємних гуртків дворян-революціонерів не був. Видавав разом з О. Дельвігом альманахи “Північні квіти” та “Літературну газету”. Помер у Петербурзі, похований на Смоленському цвинтарі.
- 5 Булаховський Леонід Арсентійович (1888–1961) — вчений-мовознавець, спеціаліст по проблемах російського та українського мовознавства, а також в області славістики та слов'янської акцентології. Академік АН України (1939), член-кореспондент АН СРСР (1946).

Oleg Bazhan

Passion around Mykola Gogol in Soviet style

The statement deals with the stereotypes of Ukrainian-Soviet studies of Gogol.

Key words: *Ukrainian-Soviet studies of Gogol.*

